

Đorđe Despić

SAMORAZGOVORI S RUBA ILI POETIKA HERBARIJUMA

(Slavko Gordić: *Rub*, SKZ, Beograd, 2010)

Gde treba videti početke poetske proze Slavka Gordića? U bibliografskom obliku oni su svakako u *Drugom licu* iz 1998. godine, ali po određenim, doduše suptilnim signalima, to su stranice iz *Dnevnika* (1996) koje autor objavljuje tek deset godina kasnije, kao posebno, završno poglavlje esejiističke knjige *Razmena darova*. Na ovim stranicama, ispisivanim tokom četrdesetak dana 1996. godine, mogu se prepoznati odlike dnevničko-meditativnih fragmenata, kao i naznake lirske refleksivnosti koje će Gordić od *Drugog lica* pa preko *Opita* (2004) sve intenzivnije negovati u svojoj prozi. Tako bi jedno pažljivije sagledavanje Gordićevog umetničkog postupka još iz *Dnevnika*, igrivo označenog „zapisom o samouhođenju“, zasigurno otkrio u njemu određene elemente poetičkog ishodišta na kojima će se temeljiti buduće autorovo prozno troknjižje.

Od *Drugog lica*, naime, Gordić sve izrazitije oslobađa tekst datiranja i preciznijeg prostornog određenja, referentnost prema svetu biva svedena na drugi plan, monološko prvo lice biva potiskivano drugim, pri čemu izraz ne gubi na neposrednosti i emocionalnosti, naprotiv, dok neposrednim (samo)obraćanjem govor dobija na dinamici i živosti. Nastaje pismo koje žanrovski svedoči o dodiru dnevničkog sa poetsko-refleksivnim, gde stranice nisu samo dokument o momentu otrgnutom od brzog gašenja, niti oblik tekstualne psihoterapeutske prakse, već gde lično i intimno, lirskom otvorenosti i dubinom (samo)oslušivanja, neosetno poprima i vrednost univerzalnih iskaza. Čini se takođe da od *Drugog lica* fragmentarnost i jezgrovitost, poetičnost i meditativnost, postaju sve izrazitije odlike Gordićevih umetničkih, zbilja specifičnih i sada već prepoznatljivih zapisa unutar savremene srpske proze. Važna osobina *Ruba*, dakle, jeste i žanrovska nestabilnost, i simbolika naslova, osim što upućuje na problemsku, egzistencijalnu situaciju subjekta, kao da odgovara i (samo)opredeljenju teksta u pogledu svoje žanrovske određenosti, te se u njegovoj „rubnoj“ poziciji mogu prepoznati, kao što to u pogovoru naglašava B. S. Pantović, „mali poetski eseji i pesme u prozi“. Utisak je stoga da *Rub* bezmalo i izražajno, i postupkom, i problemski, i žanrovski, suštinski korespondira sa oba prethodna naslova, i biće da pre govori o poetičkom kontinuitetu, donekle osmišljenijem i celovitijem, nego što se može tvrditi da najpre proizilazi iz prve ili druge autorove knjige.

Glavni junak u fragmentima iz *Dnevnika* jeste poezija, bilo eksplicitno kao tema, bilo implicitno kao vrednosni orijentir u svakodnevnim radovima, bilo pak imanentno, u vidu poetskog senzibiliteta koji se ispoljava kroz subjekatski govor. U tom se duhu ključni deo ovih zapisa i završava, „sumnjom u dnevnik i verom u poeziju“. A kako onda prihvatiti jak

(auto)poetički okvir *Ruba*? Koliko vrede iskazi sa samog početka i samog kraja, i (auto)poetička svest onoga koji piše? Oni koliko uvode i usmeravaju čitaoca u pravo ishodište duhovnih preokupacija („Možda bi najbolji lek od straha bila knjiga o strahu“, stoji na početku knjige), toliko i ukazuju na legitimnost svih strategija literarnog zavodenja, odnosno na mehanizme *manipulacija* onim kvalitetima izraza koji se žele predstaviti, po L. Trilingu, „iskrenošću i autentičnošću“. Otuda ono završno samoironično proziranje, ono samoobraćanje autora sa „moj Mastiloviću“, u čemu se susreće svest o bahtinovskom poimanju dnevničkog diskursa koji uvek ukršta „ja-za-sebe“ i „ja-za-druge“, a o čemu autor promišlja još u dnevničkim zapisima iz 1996. godine. Imajući u vidu i ovo dvojstvo, jednu vrstu ambivalentnog procesa koji se mora odvijati u ovakvom diskursu, sam subjekt koji se prati u *Rubu* biva dodatno kompleksno uobličen.

Pa ipak, iako je u završnom fragmentu jasno dato samoironično ograđivanje od prethodnog govora Gordićevog junaka, od tematske neodređenosti, žanrovske neuhvatljivosti, subjektske rasutosti i nepostojanosti, u pitanju je jedna strategija *pseudorazotkrivanja*, odnosno intrigantna igra prikrivanja i relativizovanja one iskazanosti koja na Gordićevim stranicama koliko zrači otvaranjem i ogoljevanjem, toliko svesno predstavlja i deo literarnih konvencija. Autopoetički okvir duhovito teži da oneobiči diskurs, te da tekst *Ruba* od dnevničko-ispovednih, autobiografskih ili čak životom spontano ispisanih fragmenata, prevede na kvaziumetničku rabotu, na plan nemoštog i nespretnog *krivotvorenja*, de fakto uveseljavajući time čitaoca, ali mu svakako ne oduzimajući već oblikovan poetski i estetski profil, niti mu pak ublažavajući utisak ubedljivog i autentičnog *samosvedočenja*. Bilo kako bilo, govor kritike uvek će biti pre govor o prepoznatoj i ostvarenoj poetici nego o pretpostavkama stvaralačkog nauma. Na kraju, precizan odnos fikcije i života u književnom tekstu uvek je neuhvatljiv, i treba da ostane enigma.

Šta je to rubno, i šta je to središnje u *Rubu*? Ili, možda pravilnije, koji se rubni prostori mogu prepoznati kao središnji? – pitanje je koje se, ma koliko apsurdno zvučalo, opravdano postavlja. Ako je verovati jednoj anketi koja je sprovedena u Francuskoj s početka prethodne decenije, po ubedljivoj većini ispitanika nova definicija bogatstva glasi: slobodno vreme. I Gordićev subjekt, prezauzet i preopterećen bezbrojnim sednicama i sastancima, zadacima i obavezama, verovatno bi među prvima potpisao ovo novo definisanje čovekove imućnosti. Upravo zahvaljujući takvoj situaciji u kojoj se obreo, i koju pokušava da dešifruje („Hajka? Kuluk? Mučilište?“), junaku se približavaju antipodni prostori, pa svakodnevni presing institucija i administrativnih moranja rađa čežnju i naklonost ka onim pravim a potisnutim, skrajnutim i zaboravljenim sadržajima koji nude spokoj i potpuniji smisao. Ti sadržaji oličeni su najpre u fenomenu prirode, ali i u detinjstvu i zavičaju: „Predmetni svet detinjstva kao da pretrajava osećanja, uverenja i činove. Bolje pamtiš babak na kosištu od susreta s patrijarhom ili s načelnikom generalštaba.“

No, osnovno polazište za vraćanje svim rubnim sadržajima jeste predosećaj jednog drugog ruba, onog egzistencijalnog. Koliko god drugi rubovi dolazili u prvi plan Gordićevih zapisa, životni rub je onaj koji ih uslovljava i obuhvata: „Svaka je noć zaseda, a jutro minsko polje“. Slutnja da se hoda tim rubom okreće subjekta ne samo ka njemu dragim prostorima prirode i detinjstva, već i ka pokušaju sintetičnog i smislenijeg zahvatanja života. Pravi imperativ je otrgnuti te rubove od zaborava, otrgnuti ih od margina onog života koji

Gordićevog junaka vrtložno vuče u svoje središte, središte koje se prepoznaje zapravo kao simulakrum.

Dolazak na rub prilika je za suočavanje sa samim sobom, sa vlastitom prirodom, strepnjama i željama, strahovima i pregnućima, učinjenim i propuštenim. Ako bi ovo bila „knjiga o strahu“, onda se dve bojazni mogu izdvojiti kao prevladavajuće. Prva bi bila u vidu jasnijeg prisustva varijacija straha od smrti. I ne zna se koja više oneobičava. Ono, na primer, crnohumorno definisanje smrti kao „tehničkog zadatka“, ili ona, majstorski (samo) ironično data, bojazan da su vreme i mesto ipak neprimereni, da ne priliče „svečanom“ trenutku visokih zvanica i kamera („Samo ne sad i ovde, Gospode“), ili pak strah od tuđeg straha, straha bližnjih povodom njegove smrti, u čemu se neočekivano otkriva izvor prave bržnosti i ljubavi. Izvor onoga što lajtmotivski nenametljivo isplivava na površinu duž *Ruba*, a što junak sam sebi ipak uporno prebacuje kao nedostatak.

No, drugi strah je onaj implicitniji, uglavnom dat u senci, i ne predstavlja bojazan od smrti, već od mogućnosti da se život pretvorio u veliku inverziju vrednosti i prioriteta, pa su centar zauzele marginalije, a prava središta potisnuta na rubove. Ovaj invertovani raspored vrednosti najviše obespokojava subjekta, podstičući ga na otvorene i otrežnjujuće dnevničko-poetske meditacije i refleksije nad vlastitim egzistencijalnom i ontološkom situacijom, odnosno nad svojom istinskom prirodom. *Rub* – to su brojni fragmenti u kojima se (post)moderna lirska refleksija nadvija nad ukrštajem trenutnog i iskustvenog, nad epifanijom duboko subjekatskih spoznaja, ali sa snagom univerzalnih iskaza, bez unapred moguće pretpostavke o aksiološkom ishodu tih uvida. U tome je dinamika i dramatika ovog diskursa, u tome je ono uzbudljivo i neizvesno, ono *živo* i autentično u junakovom samoposmatranju: „Istinu o sebi vidiš kao višestruku laž“, pri čemu ovu samozajedljivost u okviru sveukupnog subjekatskog (auto)pozicioniranja treba shvatiti možda najpre kao implicitno postavljeno pitanje o dometima i granicama vlastite svesti, o istini i iluziji o samom sebi, što odgovara sokratovskoj težnji ka autognostičkom procesu.

Čini se da ova forma *samorazgovora*, samoobraćanja, u savremenoj srpskoj prozi gotovo usamljena, Gordiću savršeno odgovara, i on od nje ne odstupa ne samo u svojim umetničkim ostvarenjima, već će je koristiti i u esejističko-teorijskim fragmentima u kojima promišlja fenomen poezije, npr. „Poetičkim samorazgovorima“ iz *Glavnog posla* (2002). Samorazgovori Gordićevog subjekta nude širok spektar epifanija koje su u funkciji nove, počesto i oneobičene spoznaje sebe, te imaju snagu otrežnjenja i čistijeg viđenja, ne i bezbolnog. Iako su to tek delići jedne (intimne) povesti, iako tek deluju kao usputne, nepretenciozne zabeleške, njihovo mnoštvo i ujednačenost, bilo po emocionalnom tonu, bilo po senzibilitetu poetske lucidnosti, ili pak po istančanom dometu lirske refleksije, svejedno, sabrano tvore prepoznatljivu i autentičnu liniju samospoznaje. Na jedan od izvrsnih primera takvog metaforičkog, ali i metafizičkog sopstvenog *rubnog* statusa nailazi se u fragmentu u kojem prve i poslednja rečenica glase: „Moliš do podne za žive, od podne za mrtve. Ne prispevajući ni u jednu od dve sve duže povorke... Do podne među živima, od podne s mrtvima, stablo tuđe i granju i korenju“.

Ono što se dominantno nameće tumačenju Gordićevog *Ruba* jeste utisak da svaka perceptivna ili meditativna aktivnost subjekta, čak i kada je usmerena izvan sebe, doživljava povratnu relaciju i uvire u sebe. Tako sve ono što se u početku čini površnim ili efe-

mernim, poput radoznalog traganja za cvetom žarovnjakom, postaje važna spona u ponovnom pronalaženju izvornog saglasja sa svetom u detinjstvu, postaje mogućnost ostvarenja duševne ravnoteže. Ono rubno, dakle, postaje ontološko središte i dragoceni uslov samopotvrde. Otuda je za potpuniji opis Gordićevog diskursa neophodno naglasiti prisustvo tog zameničkog prideva „samo“, kojim se na gotovo svakoj stranici kroz složenice, sa ili bez zagrade, najpreciznije odražavaju spoznajne aktivnosti samog junaka, u vidu (*samo*)posmatranja, (*samo*)oslušivanja, (*samo*)ispitivanja, (*samo*)traženja, ali i (*samo*)prekora, i (*samo*)kritike.

No, deluje kao da upravo samoprekor lajtmotivski obeležava Gordićeve stranice, pa i obuhvata sve navedene (i nenavedene) oblike poniranja u sebe. Odnos subjekta prema sebi počesto se čini prestrogim i bespoštednim, samoosporavajućim čak: „Za dvadeset tri hiljade dana i noći, i stalaktit uobličii nekakav odgovor svetu koji ga okružuje. Ti ništa nisi upriličio i ništa odgonetnuo. Nema nijedne reči uz koju bi celu ceo stao.“ Iako ovaj ton samoprekora prividno vodi u pravcu priznanja sopstvene beskorisnosti i obesmišljenog života, drugo nešto pomalja se iza ovog prejakog priznanja, druge se implikacije ovde javljaju kao primarne. Navedena sumnja u svrhovitost sopstvenih postupaka, kao i prepoznavanje vlastite nedoslednosti, očito je posledica uvida samoga junaka u vlastitu necelovitost i nestabilnost. Ovakav zaključak, međutim, koji proizilazi iz lajtmotivskih samooptužbi, paradoksalno, ide u prilog Gordićevom junaku. Dovedi u pitanje vlastitu ostvarenost, misaonu i stvaralačku realizovanost, doslednost svojih činova i pregnuća, odraz je sumnje, pa i obrta u odabiru životnih orijentira, odraz je, dakle, najviše postavljenih ciljeva životne etike i filozofije koja, ponovićemo, sokratovski traga za istinom višom od one kojom sam subjekt raspolaže. Subjekatska nepostojanost koja iz toga proizilazi nije neka vrsta autonihilističkog impulsa, već je izraz duševne i duhovne pokretljivosti, odnosno nepristajanja na bilo kakav vid dovršivosti. Samoprekor upućen vlastitoj nepostojanosti, odraz je (hiper)senzibilnog i (hiper)refleksivnog subjekta čija samospoznaja ne dozvoljava ugodnu principi-jelnost i stanje učaurene celovitosti. U takvoj konstelaciji stvari svakako da nema spokoja i harmonije za Gordićevog junaka ni u njemu samom, ni prema društvu koje ga okružuje, i stoga melanholija i nemir, zebnja i strah, postaju emocionalne odlike ovog diskursa u tim trenucima, dok napetost i raspetost između duhovnih i telesnih impulsa bića prezentuju unutrašnju dramu takvog rubnog subjekta.

Tako Gordićev junak kroz sumnju u sebe i vid samoosporavanja čini upravo suprotno: „osporavajući se“ kroz nemogućnost zaokruženosti i jedinstvenosti on se zapravo afirmiše načelom hermeneutičke vitalnosti i odvažnim, samoironičnim, pa i ciničnim samoosvrta-njem i samorazgovorima. Odstupanje, ili bolje – nepristajanje, na subjekatsku dovršenost, na formalno-izražajnom planu funkcionalno je ispoljeno fragmentarnim postupkom jer, da citiramo Pjera Bertoa, „samo ono što je fragmentarno, samo zametak i početak žive dalje.“ Otuda je unutar *Ruba* uspostavljena skladna korespondencija između onog formalnog, fragmentarnog u nedovršivosti, i onog problemskog, pokretljivog u nezaokruženjoj struk-turi junakove svesti. U tom ključu treba čitati neprestanu (*samo*)zapitanost subjekta ove proze, subjekta koji je na rubu, jer se pre postavljanjem pitanja može fingirati trajanje i vi-talistički princip, dok celovitost i zaključak stavlja u tačku.

Osim ovog uspešno izvedenog sklada na poetičkom nivou, jedini sklad koji će sam Gordićev junak uspeti da doživi jeste onaj u odnosu prema prirodi. Naklonost i poverenje koje gaji prema njoj, i uopšteno i u detalju, odiše autentičnim i zaljubljeničkim odnosom. Činilo se da danas, u vremenu urbanog čoveka i urbane književnosti, šta god to značilo, nije moguće dati opis prirode kojim bi se oživeo umetnički postupak deskripcije, ali i svest o lepoti same prirode, a da to ne bude još jedan pokušaj u nizu jezičko-stilskih ponavljanja i dosađivanja patetičnim hvalospjevima. No, slike na koje nailazimo kod Gordića deluju istinski osvežavajuće, za šta je nesumnjivo potrebna ne samo izražajna istančanost i umetničko oko, već i pravi senzibilitet za naturalne epifanije. Otuda nimalo slučajno na kraju čitamo žanrovski igrivu i samoironičnu svest o rukopisu kao o herbarijumu („mllakih i magličastih“) senzacija. Dovoljno je zaviriti u prebogati biljni registar koji se na gotovo svakoj stranici zatiče (baš herbarijumski!), pa uvideti od kolike je priroda egzistencijalne i duševne vrednosti za junaka: plavi žarovnjak, zumbul, sanseverija, crvenkasta rakita, vrba, ljutić, perunika, zvezdan, bagrem, kesten, zova, leska, divlja ruža, jasmin, glušica, kamilica, turčin-ka, platan, jablan, žito, jorgovan, kukurek, kopriva, maslačak, krasuljak, jasen, topola, vrba, ljubičica, orah, crnogorica, babak, muhara, dud, ječam, kantarion na jednom, gospina trava na drugom mestu, kupina, divizma, japtovina, poponac, suncokret, kukuruz, ambrozija, baštenski slez, javor, koščela, vodoplav... Ako se ovaj herbarijumski niz ne shvati samo kao presek biljnog sveta, već i kao prikaz implicitnih vrednosnih orijentira, onda i *Rubu* odgovara metafora herbarijuma kao zbirke duševnih epifanija i duhovnih spoznaja Gordićevog subjekta u samotražanju. Jer, priroda ovde nije tek jedan rekvizitarium životne scene, već mogućnost transcendentnog prodora i spone sa svojim istinskim egzistencijalnim i ontološkim središtem. Priroda nije samo puka flora, već uzbudljivi potencijal duševnih titraja i senzacija, te odnos prema njoj za subjekta postaje „nadčulni odjek duše na dojava čulnog sveta“. Uopšte, linija ljubavi prema prirodi velika je tema Gordićevog opusa, a javlja se anticipacijski još u *Dnevniku*, i to u obliku čulnog kontakta – milovanja i prijanjanja obrazom na koru drveta: „Srce je na lošem glasu, i samo se po mraku usuđuješ da pomiluješ klen i koščelu.“

Kako se rukopis bliži svome kraju, tako bivaju izrazitije lirske refleksija glavnog junaka, (samo)zapitanost nad odlukama i smerovima životnog opredeljenja, (samo)proziranje za bluda i iluzija, (samo)kritike činjenja i nečinjenja. Nema sretnog saglasja ni sa svetom, ni sa sobom. Ostaju nemiri i dileme, nespokoj i samoprekor, raspetosti i čežnje. Ali, ostaju i čitalačke simpatije prema istom tom subjektu jer se smelo suočava sa vlastitom necelovitošću i protivurečnostima bića, jer tematizuje izgubljeni sklad, ali i unutrašnju dramu, jer ne odstaje od preispitivanja sebe i sveta, niti od traganja za smislom i lepotom.

Neko je jednom rekao da su Gordićevi književni tekstovi pravi izazov za čitaoc-sladokusce, i imao je pravo. Njegovi fragmenti izuzetan su i autentičan izdanak (poetičko-biljna metafora!) poetsko-refleksivne proze, i za čitaoca predstavljaju istinsko iskustvo dobitka i povlašćenosti što može da posvedoči kako se jedan rub premešta u središte savremene srpske književnosti.